

*Francesc Gomà i Musté (1915-1998),
in memoriam*

El dia 21 de març de 1998 va morir, als vuitanta-dos anys i onze mesos, a conseqüència d'una embòlia, el filòsof Francesc Gomà i Musté, gran professor i savi exemplar. El seu enterrament va aplegar no solament familiars, amics, companys i deixebles, sinó també una gran quantitat de persones que el recorden amb gratitud, respecte i afecte com a exalumnes seus, ja sigui en el batxillerat ja sigui a la universitat. I, pel que fa al gremi dels filòsofs, cal remarcar que va reunir, sense excepció, nyerros i cadells, perquè tothom reconeix, més enllà de les diferències de "tribus", que s'ha beneficiat, directament o indirectament, del seu mestratge.

En aquesta nota necrològica, em proposo deixar constància de les seves dades biobibliogràfiques i professionals, tal com les recordo o com bonament les he pogudes contrastar,¹ i fer una evocació personal del mestre i l'amic amb qui vaig tenir l'oportunitat de col·laborar en els meus anys de docència a la Universitat de Barcelona i en els primers anys a la Universitat Autònoma, i amb qui he tingut després el privilegi d'un tracte molt continuat.

Francesc Gomà havia nascut a Valls el 14 d'abril de 1915. Després del primer curs de batxillerat, als onze anys, el 1926, orfe de pare, es va traslladar amb la seva mare a Barcelona, on va fer els estudis de comerç amb els jesuïtes, al mateix temps que els de batxillerat amb professors particulars i examinant-se a l'institut (l'únic institut, en aquell moment, a la ciutat).

Als disset anys, el curs 1932-1933, és un dels tretze estudiants que ingresen a la ja autònoma Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, en el seu cas per a estudiar-hi la carrera de filosofia. El 1936, en esclatar la guerra, hi havia fet, doncs, quatre cursos. Així, amb la seva mort ha desaparegut un dels darrers enllaços personals amb la filosofia universitària catalana de pre-

guerra.² L'autonomia acabada d'estrenar comportava una nova concepció de la universitat, molt a l'anglesa, com a escola de formació intel·lectual, humana i cívica. Gomà hi va fer un bon paper, ja que va ser, a més d'un alumne brillant, cap de la Comissió de Cultura de la FNEC i president de l'Associació d'Estudiants de la Facultat. Hi tingué com a professors: Tomàs Carreras Artau i Jaume Serra Hunter, catedràtics, respectivament, d'ètica i sociologia i d'història de la filosofia, hereus, cadascun a la seva manera, del llegat de Xavier Llorens i Barba; Pere Font i Puig, catedràtic de psicologia i professor també d'estètica; Joaquim Xirau, catedràtic de lògica, platònic de fons i introductor de la fenomenologia, de la teoria dels valors i de la filosofia de l'educació, auxiliat per Domènec Casanovas i Josep M. Calsamiglia en filosofia i per Joan Roura Parella, Eduard Nicol i Jordi Maragall en pedagogia; i dos encarregats de curs amb una personalitat molt marcada: Paul-Ludwig Landsberg, deixeble de Max Scheler, que feia cursos sobre aquest autor i sobre sant Agustí i Nietzsche, i David Garcia Bacca, introductor a Catalunya (i a Espanya) de la lògica matemàtica. Segons el testimoni del mateix Francesc Gomà, van ser Font i Puig i, sobretot, Xirau, els qui més el van influir, sense oblidar alguns professors de disciplines no filosòfiques, com ara Carles Riba i Jordi Rubió i Balaguer. Va cursar el darrer any de la carrera -en què va poder ser alumne de Xavier Zubiri- en acabar-se la guerra, i va obtenir la llicenciatura a l'octubre de 1940.

En algun moment va tenir dificultats polítiques prou serioses per haver de recórrer al seu "oncle valencià", el cardenal Isidre Gomà i Tomàs (cosí germà del seu pare), que el va avalar. Però, a diferència d'alguns dels seus mestres o companys -Serra Hunter, Xirau, Roura Parella, Nicol, Casanovas o Ferrater Mora-, que van exiliar-se, ell va optar per l'exili interior, com els germans Carreras Artau, Font i Puig, Mirabent (després professor d'estètica a la Universitat

1. Amb l'ajuda, particularment, de la seva vídua, la Sra. Eulàlia Presas, del professor Jaume Mascaró i, pel que fa a l'Ateneu Barcelonès, del professor Lluís Alegret.

2. L'únic que deu quedar, i que sigui per molts anys, és el psicòleg Miquel Siguan, que va ingressar a la Facultat dos anys després que Francesc Gomà.

de Barcelona), Maragall o Calsamiglia. L'any 1943 es va casar amb Eulàlia Presas i Plana (futura traductora d'*El banquet* de Plató per a la Fundació Bernat Metge), amb la qual va tenir tres fills: Francesc Xavier, Eulàlia i Teresa.

Durant més de vint-i-cinc anys -fins que va ser catedràtic universitari- es va guanyar la vida com a professor de filosofia en diversos centres privats -Virtèlia, Institut Tècnic Eulàlia, Liceu Francès (que el va honorar amb les Palmes Acadèmiques)- per on van passar generacions de joves, i entre ells molts dels actuals dirigents del país (com ara el president Jordi Pujol). També va ser membre fundador del patronat de la Fundació AULA. El lloc natural, però, de la seva important tasca docent havia de ser la universitat. El 1950 accedí a una plaça de professor adjunt de filosofia a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, on va ensenyar des de llavors, amb diverses situacions administratives i sense deixar la docència extrauniversitària mentre no va tenir una situació universitària consolidada.

El 1959 va obtenir el títol de doctor en filosofia amb una tesi dirigida per Joaquim Carreras Artau titulada "El concepto de la nada en la filosofía contemporánea", un primerenc i documentat estudi sobre l'existencialisme, malauradament inèdit. Per inclinació personal, i també per la formació rebuda -els seus mestres ensenyaven una filosofia molt entroncada en la psicologia-, semblava orientar-se cap a aquesta darrera disciplina, però finalment no es va presentar a la càtedra de psicologia de la Universitat de Barcelona, que va obtenir Miquel Siguan el 1962. Des de llavors Gomà es va anar centrant cada vegada més en l'antropologia filosòfica, la branca -ell diria més aviat l'orientació- de la filosofia que en quedava més a prop i sobre la qual va versar la part més personal del seu ensenyament, alternat amb el d'assignatures introductòries (temàtiques o històriques) a la filosofia en els anomenats "cursos comuns". El 1967, va obtenir la càtedra de "Fundamentos de Filosofía e

Historia de los Sistemas Filosóficos", moment en què va deixar la docència en el batxillerat. Després la seva càtedra va ser d'Història de la Filosofia i, finalment, d'Antropologia Filosòfica. El 1968, en fundar-se la Universitat Autònoma de Barcelona, va ser cridat a col·laborar un parell d'anys en l'endegament dels estudis filosòfics en el nou centre superior i va tenir-hi al seu càrrec la docència d'un grup d'Introducció a la Filosofia. Al llarg dels anys, va fer moltes classes, va tenir molts alumnes i va dirigir moltes "tesines" i tesis doctorals, sempre amb una gran professionalitat.

Francesc Gomà no va ser simplement un mestre socràtic, però tampoc un autor prolífic. Malgrat això, no és fàcil d'inventariar els seus escrits. Caldria que algú s'hi entretingués. Els que jo he pogut recollir es poden ordenar en cinc grups:

a) Col·laboracions en obres de referència:

- "Historia de la filosofía", *Enciclopedia Labor*, v. 9, Barcelona, Labor, 1960, pàg. 617-708.

- "Psicología", *Enciclopedia Espasa*, Suplement anual 1959-1960, Barcelona, Espasa-Calpe, 1960, pàg. 1691-1729.

b) Articles (o textos anàlegs):

- "Conclusiones sobre el estudio temático de la nada en Heidegger", *Convivium*, 7 (1959), pàg. 21-31.

- "El hombre según la filosofía", dins AA. DD., *El hombre*, Barcelona, Dalmau y Jover, 1963, pàg. 11-18.

- "La personalidad humana", *ibid.*, pàg. 59-78.

- "El problema filosófico de la expresión", *Convivium*, 17-18 (1964), pàg. 163-175.

- "En la muerte de Jaspers", *Convivium*, 28 (1968), pàg. 3-5.

- "La psicología estructural y el método comparativo", *Perspectivas pedagógicas*, 24 (1969), pàg. 501-506.

- Parlament recollit en el llibre d'AA. DD. *Present i futur de la filosofía*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1987, pàg. 177-183.

- "Records de la meua vida universitària", *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, II (1988), pàg. 63-77.³

3. Un interessant relat, que es pot completar amb l'entrevista televisada de Xavier Rubert de Ventós a Francesc Gomà i Miquel Siguan, recollida en el llibre *Pensadors catalans*, Barcelona, Edicions 62, 1987.

c) Textos breus de divulgació a *Ate-neu. Revista de Cultura*, de manera més o menys regular des de 1985 fins a 1997.

d) El llibre *Freud y su obra*, Barcelona, Dopesa, 1977 (2a ed., 1979), 142 pàg.

e) Col·laboracions en dues obres col·lectives, amb capítols que són unes magistrals presentacions sintètiques dels autors estudiats:

- "Heidegger, pensar el camino del ser", dins J. M. BERMUDO (dir.), *Los filósofos y sus filosofías*, III, Barcelona, Vicens Vives, 1983, pàg. 185-213.

- "Merleau-Ponty, la filosofía de la conciencia corporal humana", *ibid.*, pàg. 217-245.

- "Sartre, la conciencia de la libertad contingente", *ibid.*, pàg. 249-277.

- "Scheler y la ética de los valores", dins V. CAMPS (dir.), *Historia de la ética*, III, Barcelona, Crítica, 1989, pàg. 296-326.

Ens pot saber greu que la seva obra escrita no sigui més extensa. Però ell creia sobretot, a la manera de Plató, en la virtut de la paraula viva. D'altra banda, tenia una gran consciència del caràcter efímer de les publicacions: tot queda de seguida oblidat (llevat, amb molta sort, d'algunes grans obres). Fora de casos excepcionals, entre els quals no pretenia comptar-se, no creia gens en l'horàcia *non omnis moriar*, que suposa la supervivència de l'autor en la seva producció. Ell desitjava ser recordat només pels qui l'havien conegut. I no es pot descartar que trobés en aquesta convicció i en aquest desig fins i tot una certa coartada. Feia la impressió que, quan escrivia, ho feia amb una certa desgana, sense creure que valgués gaire la pena; només perquè, si s'és professor universitari, bé es deu haver d'escriure poc o molt. Altrament, això concorda amb el concepte que ell tenia de la filosofia, molt diferent del "curricular" que ara s'estila: "La filosofia era això", diu parlant dels seus mestres i identificant-se amb ells, "*una manera -personal- de veure el món*". Molts de vosaltres diríeu avui que la filosofia és un llenguatge i està distribuïda sectorialment segons mètodes i segons temes. Observeu la diferència.⁴ Més avall insistiré sobre la seva idea de la filosofia. Ell era un filòsof en el sen-

tit etimològic de la paraula -un amant de la saviesa- i un gran professor, un pedagog nat. Com a professor, només demanava alumnes receptius, que el sabessin escoltar amb una mica de respecte i d'intel·ligència. Pulcre, endreçat, clar, feia les classes com qui representa en l'escena un paper acuradament preparat. Amb una gran competència i una gran dignitat. Era també un magnífic conferenciant: les seves conferències, lluminoses, d'una factura i d'una expressió perfectes, haurien pogut anar a la impremta tal com havien estat pronunciades.

En la seva dedicació universitària, es va acreditar també com un bon gestor. Va ser cap del Departament de "Filosofia Fonamental" de la Universitat de Barcelona des de 1970 i, després, del d'"Antropologia Filosòfica", creat i dirigit per ell fins a la seva jubilació el 1985; degà de la Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació de 1979 a 1982, quan encara incloïa Psicologia, i de 1982 a 1985, després de la segregació d'aquesta titulació (des de 1985 en serà degà honorari); vicerector (i en alguna ocasió rector en funcions) amb els rectors Fabià Estapé (1969-1971), Artur Caballero (1971-1973) i novament Fabià Estapé (1974-1976), a part d'altres càrrecs com ara vicepresident del Consell Social o membre de la Fundació Bosch i Gimpera.

És possible que la universitat, institucionalment, no hagi sabut valorar com calia l'abnegada dedicació docent i gestora de Francesc Gomà. La universitat sap ser cruel, a vegades, amb els seus millors homes, quan els mèrits d'aquests no es corresponen exactament amb els barems ordinaris, bons per als faedors de currículum. Gomà, que n'era conscient, no va permetre que ningú forçés el procés per al seu nomenament de professor emèrit. Un senyor és un senyor.

Cal esmentar també el paper de Francesc Gomà en dues institucions al marge de la universitat: a la Societat Catalana de Filosofia i a l'Ateneu Barcelonès.

Membre fundador (o, millor, "refundador" o "reinstaurador") de la Societat Catalana de Filosofia el 1980, en va ser president des de 1985 fins a 1989: el doble període del seu mandat, amb una

4. "Records de la meua vida universitària", *Anuari de la SCF*, II (1988), pàg. 77.

junta de la qual tinc l'honor d'haver format part, va representar un esforç d'estructuració, de vitalització i de col·laboració entre les diverses tendències filosòfiques presents al país. El curs 1984-1985, essent-ne president Ramon Valls Plana, hi havia pronunciat la lliçó inaugural amb el títol de "Records de la meua vida universitària", que ja he esmentat entre les publicacions.

Quant a l'Ateneu Barcelonès, Francesc Gomà en fou soci des de 1932, l'any del seu ingrés a la universitat. Va ser-ne vicepresident (i, com a tal, president de la Comissió de Cultura) des del 1979 fins al 1991, amb els presidents Josep Andreu i Abelló (1979-1985), Jordi Maragall (1985-1989) i Heribert Barrera (1989-1991), sense oblidar altres funcions menys vistoses, però igualment eficients, com ara ponent de la Secció de Ciències Morals i Polítiques (1978-1979), membre del jurat del Premi Crexells (1983-1992), vocal de la Junta Directiva amb el president Barrera (1991-1997) o membre del Consell de Redacció de la revista de l'entitat, *Ateneu. Revista de cultura*, primera època (1985-1989), i del seu Consell Assessor, segona època (1992-1997). Ja he esmentat més amunt les seves col·laboracions durant molts anys en aquesta revista. El curs 1982-1983 li va ser confiada la lliçó inaugural, que va versar sobre "El sentit de l'Ateneu com a societat cultural". L'Ateneu Barcelonès va reconèixer la seva llarga trajectòria d'ateneista il·lustre, atorgant-li la Medalla d'Honor de la institució a títol pòstum.

Em resta només acabar de completar la semblança de l'home i del filòsof Francesc Gomà. Ambdós aspectes resulten en la pràctica quasi indistingibles, atès que la filosofia era per a ell, fonamentalment, l'aprenentatge de la saviesa. En certa manera, es podria dir que amb ell mor potser, o quasi, una manera d'entendre la filosofia entre nosaltres.

Intel·ligent, bo, més aviat tímid, prudent, irònic, amb un gran sentit del ridícul, era un home extraordinàriament cortès i amable. Amb una amabilitat i una cortesia que no eren pas simulades, però que podien arribar a fer de màscara, ja que ell se solia reservar, fins i tot en el tracte amb els més pròxims, la rebotiga

de l'ànima. Malgrat això, creia que no sabia dissimular. I la seva actitud generalment continguda i pudorosa no exclouïa la possibilitat d'alguna explosió. Home d'una gran lucidesa, no combregava amb rodes de molí. A la manera de Montaigne, un cert conformisme extern era, en ell, el preu de la llibertat interior. "Com que sou duc, us faré la reverència" -que diria Pascal-; "però, si al mateix temps sou un ximple, interiorment us menysprearé".

Tenia una visió tirant a pessimista -o potser valdria més dir-ne resignada- de la naturalesa humana. En el fons, el seu ideal de savi era l'hel·lenístic: una mena de neoestoïcisme cristià, amb un puntet d'epicureisme i sobre un escepticisme de base. Una filosofia no gaire allunyada de la del bíblic *Cobèlet* i del seu *vanitas vanitatum*. Amb alguna cosa de fatalisme. Li agradava citar allò de Spinoza: "*non ridere, non lugere neque detestari, sed intelligere*". Alguna vegada m'ha passat pel cap de comparar-lo amb el malaguanyat Miquel Carreras i Costajussà i els seus *Conceptes i dites de Martí Rialp*, publicats amb el pseudònim de "Miquel Costa", que Gomà tenia a la seva biblioteca.

Tinc la impressió que tota la resta de la seva filosofia, sense que sigui postissa, és en certa manera superestructural: una filosofia, com ja he apuntat, empeltada en la psicologia i amb dimensió pedagògica (en una línia que es pot considerar més o menys característica de l'escola catalana), elaborada principalment amb utilatge fenomenològic -Max Scheler, Heidegger, Merleau-Ponty- i en part freudiana, centrada en l'antropologia i, més particularment, en la teoria de la personalitat, amb voluntat de radicalitzar la mirada sobre les coses, amb una modèstia que ha pogut ser qualificada d'humilitat intel·lectual i que és pròpia també, per a bé i per a mal, de la nostra prima tradició filosòfica.

Last, but not least, Francesc Gomà ha estat un ciutadà exemplar, que ha estimat profundament el seu país. La Generalitat de Catalunya el va honorar molt merescudament amb la Creu de Sant Jordi el 1989.

Descansi en pau el mestre i l'amic.

Pere Lluís Font